

Paradoxy a výzvy náhradní rodinné péče vykonávané příbuznými v sociálně vyloučené lokalitě¹

The Challenges and Paradoxes of Kinship Foster Care in a Socially Excluded Locality

Petr Fučík, Kateřina Sidiropulu Janků

Mgr. Petr Fučík, Ph.D.,² působí v Ústavu populačních studií při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Dlouhodobě se zabývá sociologií rodiny, zejména rozvodovostí. Publikoval knihu *Rozvod a změny reprodukčních strategií* a podílel se na knihách *Rodičovské dráhy* či *Na vzdělání záleží*.

Mgr. Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D.,³ působí jako výzkumnice na Institutu pro výzkum inkluzivního vzdělávání Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v rámci projektu H2020 ISOTIS. Dlouhodobě se zabývá etnografickou sociologií, česko-romskými vztahy, sociální marginalizací, sociologií sousedství a interdisciplinárním a aplikovaným výzkumem. Je autorkou knihy *Nikdy jsem nebyl podceňovanéj* a spoluautorkou knihy *Doing Research, Making Science*.

Abstrakt

CÍLE: Text představuje fenomén náhradní rodinné péče (NRP) vykonávané příbuznými v sociálně vyloučené lokalitě, a to jak z hlediska strukturálního (legislativní rámec a praxe sociální práce), tak z hlediska žité zkušenosti pečujících osob. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Příbuzenská NRP má nejasný společenský i legislativní status. Mísí se zde hlediska morální, ekonomická, socializační, i prevence reprodukce sociálně-patologických vzorců jednání. Paradoxy, které současná situace generuje, jsou vyústěním širších společenských změn, transformace rodinných vzorců a poklesu společenské solidarity. Žviditelnují se ve zkušenostech respondentů ze sociálně vyloučené lokality. **METODY:** Kvalitativní rozhovory s pečujícími příbuznými (ženami). Doplněním jsou dva rozhovory s OSPOD a účast na pracovní skupině – diskusi s účastníky z řad zainteresovaných organizací. **VÝSLEDKY:** Rozhodování mezi svěřením do pěstounské péče či péče jiné osoby je pro dotčené netransparentní a nepředvídatelné, zdá se být zatíženo ideologickými rámci různých aktérů, včetně skryté diskriminace. Riziko opakování nevhodných vzorců výchovy není důsledně podchyceno a institut péče jiné osoby nezahrnuje dostatečné nástroje pro práci s příbuznými. Předpoklad o vhodnosti udržovat a posilovat vztah s biologickým rodičem a na druhé straně formální bariéry pro setrvávání rodiče v domácnosti pěstounů způsobuje v daných rodinách napětí. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Je třeba revidovat institut péče jiné osoby a posílit specifickou péčí věnovanou příbuzenským pěstounům.

¹ Text je dílčím výsledkem smluvního výzkumu Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, realizovaného pro externího zadavatele.

² Kontakt: Mgr. Petr Fučík, Ph.D., Ústav populačních studií, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; fucik@fss.muni.cz

³ Kontakt: Mgr. Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D., Institut výzkumu inkluzivního vzdělávání, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Poříčí 538/31, 603 00 Brno; jankuu@fss.muni.cz

Klíčová slova

každodennost, náhradní rodinná péče, nejlepší zájem dítěte, příbuzenství, reprodukce sociálního statusu, Romové, sociálně vyloučené lokality

Abstract

OBJECTIVES: The study focuses on substitute family care provided by relatives living in a socially excluded locality. Our point of view is structural (practice of social work and family law) and interpretative (everyday experience). **THEORETICAL BASE:** The paradoxes generated by the current status of kinship foster care are the result of broader societal trends, the transformation of family life and the decline of social solidarity. These mechanisms are clearly visible in the specific experience of fosterers from a socially excluded locality. **METHODS:** Qualitative interviews were done with kinship foster caregivers (women). Additionally, there were two interviews with social workers and a reflection on participation at a workshop of some relevant organizations. **OUTCOMES:** The court decision-making between kinship foster-care with financial benefits versus that without is fuzzy and non-transparent for the respondents. It seems that the ideological frameworks of various actors and hidden discrimination shape the results significantly. The risk of the reproduction of improper patterns of socialization is not dealt with consistently and there are no means of the prevention of this for the caregivers outside of their official foster status. **SOCIAL WORK IMPLICATIONS:** The institution of kinship foster care without financial benefits should be revised. Specific kinds of social work with kinship fosterers should be developed.

Keywords

everydayness, substitute family care, best interests of the child, kinship, reproduction of social status, Romani people, socially excluded localities

1 ÚVOD

Nestabilita rodinných vazeb je zásadním projevem sociální nerovnosti a zároveň (z pohledu sociální reprodukce) jejím konstitutivním prvkem (McLanahan, Percheski, 2008; Härkönen, Bernardi, Boertien, 2017). Za jedny z nejrizikovějších forem socializace můžeme považovat situace, kdy děti vyrůstají mimo zázemí nukleární rodiny (Avellar, Smock, 2005). Proto také společnosti s rozvinutými institucemi sociálního státu věnují velkou pozornost formám náhradní rodinné péče, které v současném diskurzu představují preferované řešení v situaci, kdy rodiče selhávají či chybí (Vavrecková, Tichá, Ondrušová, 2017). V našem výzkumu se hodláme zaměřit na specifickou oblast náhradní rodinné péče vykonávané příbuznými osobami a konkrétně v sociálně vyloučených lokalitách, protože problematická situace rodin je jednou z dimenzí sociálního vyloučení a zároveň je zde charakteristické zapojení širší rodiny. Tato specifická kombinace (příbuzenství a sociální vyloučení) zviditelňuje paradoxy systému náhradní rodinné péče, jejichž systematický rozbor přispívá nejen k pochopení situace pečujících příbuzných v sociálně vyloučených lokalitách, ale přináší vhledy využitelné obecněji. Tento výzkumný problém řešíme formou kvalitativního výzkumu, jehož cílem bylo hlouběji a v kontextu každodenních situací popsat perspektivu pečujících příbuzných žen situaci rodin s dětmi v náhradní rodinné péči žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Jednotlivé etapy řešení věnujeme zejména popisu každodennosti pečovatelské a percepce systému náhradní rodinné péče očima pečovatelek. Prezentaci výsledků vlastního výzkumu předchází konceptuální vymezení pojmu sociálně vyloučená lokalita, jak je užíván v Česku, a shrnutí základních informací o náhradní rodinné péči s využitím dostupné literatury a sekundární analýzy dostupných statistik. V našem výzkumu navazujeme především na práci Mošťkové a Sobotkové (2016), jež kvalitativně popsaly příbuzenskou pěstounskou péči v ČR. My tento pohled doplňujeme o specifika pěstounství v prostředí vyloučených lokalit.

1.1 Náhradní rodinná péče v současném Česku

Náhradní rodinná péče tvoří vedle institucionální péče jednu ze dvou možností, jak zabezpečit děti, o něž rodiče z nějakého důvodu nepečují. V tomto textu není prostor podrobně vývoj obou institucí popisovat, nicméně pro pochopení kontextu je třeba připomenout, že je ovlivněn legislativními i sociálními změnami, zejména ve spojení s nástupem a odezníváním komunistického režimu. Tyto diskontinuity mají také patrný vliv na současný obraz náhradní rodinné péče v očích veřejnosti, v médiích, samozřejmě také ovlivňují postoje samotných pečujících i profesionálů, kteří s dětmi pracují. Lucie Trnková navíc upozorňuje na to, že diskontinuitní povaha vývoje legislativního rámce postihuje systém NRP v Česku i dnes (2018).

Připomeňme, že během 50. let 20. století byla náhradní rodinná péče masově nahrazena institucionální výchovou a tato změna odráží celospolečenský trend směrem k dobovému pojetí racionalizace forem péče o děti. Ačkoli v 70. letech minulého století došlo k uvolnění možností pěstounské péče (opět ne náhodou ruku v ruce s přehodnocením postoje k rané péči a délce mateřské dovolené), veřejnost dosud tento institut vnímá rozpolceně, což je patrné i na příkladu diskusí o zrušení dětských domovů nebo o zneužívání dávek pěstounské péče (Vavrečková, Tichá, Ondrušová, 2017). Po roce 1989 se postupně prosazuje politika směřující k deinstitutionalizaci péče o ohrožené děti a náhradní rodinná péče začíná být státem preferovanou variantou⁴.

Současná legislativní úprava rozlišuje v rámci náhradní rodinné péče institut *pěstounské péče* a *péče jiné osoby*.⁵ Celkový počet dětí v pěstounské péči byl v roce 2016 roven 10 922 případům (pro srovnání, tatáž statistika eviduje v daném roce 6593 dětí v ústavní péči; MPSV 2017). Počet osob, které měly svěřeno alespoň jedno dítě do pěstounské péče k 31. 12. 2016, dosahoval 11 075. Ve srovnání s obrazem pěstounství u veřejnosti poněkud překvapivě tvoří většinu pěstounů v ČR příbuzní děti (71 %). Nejčastěji jde o prarodiče (57 %) a jiní příbuzní tvoří dalších 14 %. V péči jiné osoby bylo v roce 2016 celkem 4161 dětí a ze 4277 osob, které v roce tuto péči vykonávaly, bylo prarodičů 84 % a jiných příbuzných 10 % – celkově tedy příbuzní tvoří 94 % „jiných osob“ v pozici těchto pečovatelů (MPSV, 2017).

Z pohledu aktu svěřeni vypadají poměry péče příbuzných podobně: v roce 2016 bylo v České republice svěřeno do pěstounské péče 1892 dětí, z toho 1295 bylo svěřeno do péče příbuzných nebo blízkých osob.⁶ Procentuálně vyjádřeno, jde o podíl 68 % případů. Ještě vyšší podíl příbuzenské péče (83 %) nacházíme v případě *svěření do péče jiné osoby* (v roce 2016 jich bylo celkem 1297).⁷ Příbuzenská péče se tedy v České republice, podobně jako jinde ve světě, stává dominantním modelem (srov. Gibbs, Müller, 2000). Zároveň je třeba připomenout, že neznámá část pečujících prarodičů a příbuzných pravděpodobně situaci nefunkčních vztahů rodičů a dítěte neřeší formálně, tudíž v daných statistikách nejsou zahrnuti.

Vidíme tedy, že většinou o ohrožené děti pečují příbuzní, ať už v rámci institutu pěstounské péče, nebo péče jiné osoby. Podstatným rozdílem mezi pěstounskou péčí a péčí jiné osoby je nárok na dávky pěstounské péče a příslušná podpora pěstouna, zakotvená v dohodě o výkonu pěstounské péče. V prvním případě je možné čerpat odměnu pěstouna a příspěvek na úhradu potřeb dítěte

⁴ Současnou úpravu a procedury NRP zevrubně představila příloha časopisu Sociální práce 2/2015 (Sociální práce, 2015).

⁵ Vynecháváme zde institut pěstounské péče na dobu přechodnou a poručnictví, jež tvoří specifické varianty NRP. Pro úplnost je také třeba dodat, že v očích uchazečů vedle pěstounství existuje také institut osvojení (adopce), nicméně „podle ustálené soudní praxe se osvojitelem nemůže stát prarodič nebo sourozenec dítěte“ (Bubleová et al., 2011:43).

⁶ Zde musíme brát v úvahu spíše jen poměry než absolutní čísla, protože jedno dítě může být do péče svěřeno vícekrát, zároveň jej mohou evidovat různá pracoviště. I přesto se domníváme, že podíl dětí svěřených do péče příbuzných dává důležitou informaci o rozsahu příbuzenské náhradní rodinné péče.

⁷ Pramenem pro tyto statistiky je Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2016 (MPSV, 2017).

a zároveň je nutno uzavřít Dohodu o výkonu pěstounské péče, jejíž součástí je pravidelná intenzivnější sociální práce s pečující osobou, včetně vzdělávání, v druhém případě nikoliv.⁸ Zároveň zákon přímo nestanovuje, za jakých podmínek mají prarodiče nárok na dávky pěstounské péče, pouze říká, že jde o situace hodné zvláštního zřetele (připomeňme, že na prarodiče ze zákona přechází vyživovací povinnost o dítě).

Dávky pěstounské péče tvořily v roce 2016 výdaje státního rozpočtu ve výši 2,8 miliardy korun a jejich objem trvale roste, přičemž k největšímu zvýšení došlo v roce 2013 spolu se změnou právní úpravy těchto dávek. Většina tohoto nárůstu jde na vrub zvýšení *odměny pěstouna, příspěvku na úhradu potřeb dítěte* rostou pomaleji. Největší objem vyplacených dávek eviduje MPSV v Moravskoslezském kraji, dále v kraji Ústeckém, Středočeském a Jihomoravském (ČSÚ, 2017). Výzkumy však ukazují, že ekonomická stránka věci hovoří pro intenzivní sociální práci s rodinou, která je levnější ve srovnání s umístěním dítěte do ústavní výchovy. Například materiál s názvem *Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti*, jenž zpracovala společnost SocioFaktor pro MPSV, vyčíslil průměrné roční náklady na jedno dítě v pěstounské péči na 137 tisíc Kč, zatímco v dětském domově jde o 281 tisíc Kč (SocioFaktor, 2018).

1.2 Sociálně vyloučené lokality jako prostředí NRP

Konceptuální východiska pojmu sociálního vyloučení shrnul pro českou odbornou obec Petr Mareš (Mareš, 2000), fenoménu sociálního vyloučení se dlouhodobě věnoval ve spolupráci s Tomášem Sirovátkou, pod jejich vedením vznikla v první dekádě 21. století na Masarykově univerzitě řada odborných pojednání, zaměřených na mechanismy sociálního vylučování a začleňování v Česku, a to především, ale ne výlučně, u Romů⁹. Významný mezník v českém kontextu představovalo první vypracování Mapy sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR (GAC, 2006) a založení Agentury pro sociální začleňování při Úřadu vlády ČR v roce 2008 (Agentura, 2018). Navzdory koordinovaným snahám vynořujícím se sociálnímu vyloučení v postsocialistické společnosti čelit počet registrovaných sociálně vyloučených lokalit (SVL) se téměř zdvojnásobil z 310 na 606, počet obyvatel v SVL žijících se odhaduje na 95 000–115 000 (GAC, 2015:11). Postupně se také otevírá diskuse o sociálním vyloučení mimo etnizovaný rámec romských obyvatel SVL, například v souvislosti se stárnutím populace¹⁰ či narůstajícím fenoménem extrémní zadluženosti domácností.

Z hlediska prostorového jsou sociálně vyloučené lokality jednou z forem rezidenční segregace (Sýkora 2010), kde ovšem neplatí některé ze zákonitostí rezidenční segregace. Tendence k sestěhování lidí s odlišným životním způsobem a ekonomickým zázemím, která obecně vede k usnadnění komunikace a eliminaci konfliktů (ibid. str. 11) se takto v SVL příliš nejeví. Život v SVL totiž často není důsledkem zcela dobrovolných rozhodnutí, ale je důsledkem vytlačování z ostatních rezidenčních částí měst, dílem z důvodů ekonomických, ale dílem také v důsledku diskriminačních praktik na trhu s bydlením a ve vytváření a udržování sousedských vazeb (Sidiropulu Janků, 2013). Vzhledem k tomu, že existuje společenská shoda na tom, že vznik a konzervace sociálně vyloučených lokalit je nežádoucím jevem, orientuje se část výzkumů na socializační procesy v rodinách a vzdělávací klima a dosahované výsledky žáků v místních školách, které jsou často školami etnicky

⁸ Od ledna 2018 byla odměna pěstouna stanovena následovně: 12 000 Kč/měsíc při péči o jedno dítě, 18 000 Kč/měsíc, pokud pečuje o dvě děti, a 30 000 Kč/měsíc, pokud pečuje o tři a více dětí, přičemž za každé další dítě se odměna zvyšuje o 6000 Kč. Příspěvek na úhradu potřeb dítěte je stanoven na 4950 Kč/měsíc u dítěte do 6 let, 6105 Kč/měsíc u dítěte od 6 do 12 let, 6985 Kč/měsíc u dítěte od 12 do 18 let, 7260 Kč/měsíc u dítěte od 18 do 26 let. Zdroj: PENÍZE.CZ, 2018. Pro srovnání: minimální hrubá mzda byla v roce 2018 rovna 12 200 Kč.

⁹ K otázce, jak analyticky precizně nazývat sociální realitu lidí, kteří se ne vždy k Romům hlásí, ale v českém společenském kontextu jsou téměř vždy okolím za Romy označováni, viz blíže Jakoubek, 2006.

¹⁰ GAC (2015:12) uvádí, že v SVL přibývá seniorů.

segregovanými (Klíčová, Nováková, 2004; Kašparová et al., 2008; Bittnerová, Doubek, Levínská, 2013; Fatková, 2013). Výzkumy poukazují na nejednoznačnou povahu socializačních procesů v rodinách, kdy to, co se na první pohled může jevit jako kulturní nedostatek či tradicionalismus, vyznívá při bližším pohledu jako kombinace reakcí na materiální nedostatek (nucené vícegenerační soužití v přeplněných bytech – Klíčová, Nováková, 2004), vytlačování na okraj společnosti (minimum meziethnických sousedských vazeb, až na výjimky v podobě stabilních po více generací budovaných česko-romských sousedství starousedlíků – Kašparová et al., 2008) a specifické konceptualizace dětství, jako období autonomie, která se v dospělosti, zvláště u děvčátek, překlápí v maximální podřízenost privátním potřebám rozvětvené rodiny, což se v konfrontaci se školním prostředím jeví jako nesrozumitelné a neslučitelné s požadavky vzdělávacího systému (Bittnerová et al., 2013; Fatková, 2013).

Pojem sociálního vyloučení je pojmem pocházejícím z vědeckých polí sociologie nerovnosti a chudoby a z oblasti sociální politiky a práce. V obecné rovině odkazuje na vyloučení z morálního řádu a normativní apel na nacházení mechanismů (znovu)začleňování sociálně vyloučených, tedy nastolování tzv. inkluzivní společnosti (srov. Giddens, 1999; Mareš, 2000). Právě eroze společenské solidarity související s diverzifikací hodnotových schémat a hospodářským vývojem postindustriální ekonomiky, ve které se narušily časoprostorové rámce, zlevnilo cestování lidí i zboží a globalizovala se rizika, zvýšila pravděpodobnost, že jedinec bude z morálního řádu vyloučen, navíc je stále méně jisté, co onen sdílený morální řád tvoří a kdo jsou ti, již jeho povahu určují.

V kontextu zde představovaného výzkumu znamená pojem sociálně vyloučené lokality především vymezenou rezidenční oblast, sociálně vyloučenou lokalitu uvnitř městské části, ze které pocházeli klienti podpůrných organizací poskytujících služby pečovatelům, s nimiž jsme hovořili. Vzhledem ke geografické a demografické semknutosti oblasti, v níž organizace působí, jsme se přes ně dostali také k jiným osobám, které měly svěřeny děti do péče, a ty doplnily výzkumný soubor. Při přípravě a v průběhu sběru dat pro nás fakt, že působíme v sociálně vyloučené lokalitě, znamenal především kladení důrazu na citlivý a neexotizující přístup k respondentkám (srov. Sidiropulu Janků, 2014) a pokus o realizaci fair-tradového výzkumu (srov. Sidiropulu Janků, 2015). V následné analýze jsme se soustředili na interpretaci situace NRP samotnými vypravěčkami v každodenním kontextu, přičemž jsme fakt, že žijí v sociálně vyloučené lokalitě, nepředstavovali porozumění analyzovaným datům, ale sledovali jsme jeho relevanci v kontextu vynořujících se skutečností. O metodologii výzkumu pojednává více následující kapitola.

2 CÍL VÝZKUMU A METODOLOGIE

Cílem výzkumu, jehož výsledky zde předkládáme, bylo přiblížit životní situaci rodin s dětmi v náhradní rodinné péči příbuzných ze sociálně vyloučených lokalit. Podobně jako Šmajdová Búšová a Kučera (2015) volíme kvalitativní přístup, který je vhodnější pro porozumění životní situaci studovaných aktérů. Oproti zaměření na děti, které má opodstatnění vzhledem k revizi teorie objektivních vztahů Donalda W. Winnicotta, volíme zaměření na samotné pečující osoby, které nám umožňuje nahlédnout subjektivní porozumění a vyrovnávání se s legislativním a správním rámcem NRP, a odhaluje kontext žitého světa v rodinách žijících v sociálně vyloučených lokalitách, čímž nám umožnilo tematizovat riziko reprodukce a prohlubování sociálních nerovností v režimu NRP. Zaměřovali jsme se na genealogii pečovatelsví a na hodnocení poskytovaných služeb souvisejících s vykonáváním NRP v kontextu každodenního rodinného života, s přihlédnutím na celkovou rodinnou situaci (v rodinách byly často také biologické děti pečujících osob). Při analýze jsme se zaměřovali na potřeby pečujících osob ve specifickém prostředí sociálně vyloučených lokalit, a to s cílem poskytnout poznatky, které umožní zlepšit kvalitu práce při jejich doprovázení pečovatelsvím. Pro sběr dat byla využita metoda polostrukturovaných hloubkových rozhovorů (konstrukci scénáře rozhovoru předcházela předvýzkum i pilotování nástroje), jež byly následně podrobeny induktivní analýze. Rozhovory sbíral proškolený tým tazatelů. Výzkumný soubor

sestává z dvaceti respondentek, jež měly v době sběru dat svěřeno do péče celkem 36 dětí ve věku 4–16 let. Výzkumný soubor byl konstruován tak, aby odrážel jak zkušenosti s pěstounskou péčí, tak s péčí jiné osoby. Všechny dotazované pečující osoby byly ženy, nejčastěji primárně¹¹ babičky (14 případů), dále se vyskytují tety (2), vzdálenější příbuzné – sestřenic a tety matek (2) a osoby vůči dětem blízké – sousedky, kamarádky rodičů (2). Věk babiček byl nejčastěji mezi 55–65 lety¹², ostatní příbuzné byly mladší. Respondentky jsme oslovovali prostřednictvím doprovázejících organizací, na jejichž půdě také většinou rozhovor probíhal (pouze za účasti výzkumníků v roli tazatelů).¹³ Výsledky, které v textu překládáme, vyplývají zejména z analýzy rozhovorů s pěstounkami, nicméně v interpretaci využíváme také doplňkové zdroje informací. Těmi byly dva rozhovory se sociálními pracovníci Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) a účast na setkání pracovní skupiny, kterou tvořili zástupci zainteresovaných organizací (provázející neziskové organizace, zaměstnanci OSPOD vybraných městských částí a odboru NRP magistrátu města, psychologové, právníci neziskových organizací). Takto vzniklý datový materiál byl analyzován prostřednictvím různých úrovní kódování klíčových témat a jejich agregace do obecnějších analytických kategorií. Pro analytickou fázi výzkumu byl využit software Atlas.ti. Citace z rozhovorů, které jsou použity v této výzkumné zprávě, byly plně anonymizovány.

Analyticky se zaměřujeme primárně na perspektivu pečujících osob a činíme tak se samozřejmým vědomím, že jde nutně o partikulární pohled, v němž (jakož i v pohledech ostatních) jsou vždy skryty různé zájmy, postoje, zkušenosti i očekávání. Právě tyto skutečnosti jsou však polem pro kvalitativní analýzu. Rozhovor není mapováním reality, ale interakcí, v níž obě strany konstruují své porozumění situaci. Konkrétně tedy neověřujeme pravdivost tvrzení, či pochopení a terminologii systému sociální péče, nepátráme po pozadí konkrétních případů a konkrétních důvodů například pro nesvěření dítěte do pěstounské péče. Jde nám o zachycení subjektivních pohledů a zkušeností s náhradní rodinnou péčí v sociálně vyloučené lokalitě a jejich analýzu, která může odhalit obecnější souvislosti a vlastnosti systému SPSP. Toto zachycení zkušenosti a obrazu se však neděje výhradně v rovině interpretací samotných aktérů. V našem textu samozřejmě přidáváme další interpretační rovinu, v níž je (tak jak je v kvalitativním výzkumu obvyklé) využita teoretická citlivost daná znalostí konceptuálních rámců z literatury i znalostí doplňkových dat. Proto závěry našeho výzkumu jdou nad rámec výpovědí respondentů a s jejich využitím konstruujeme abstrahovaný a teoreticky rámovaný pohled na dané téma.

3 KAŽDODENNÍ ŽIVOT RODIN S DĚTI V NRP V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ

V následující části textu popíšeme cesty příbuzných k náhradní rodinné péči. V prostředí vyloučených lokalit mají několik typických variant a odehrávají se v kontextu široké, rozvětvené a věkově heterogenní rodinné struktury. Typické situace lze identifikovat jednak z pohledu pěstounů či pečovatelů, jimž je dítě svěřeno, jednak z hlediska příčin a okolností selhání biologických rodičů dítěte. Jak již bylo řečeno, jsou případy, kdy převzetí péče znamená důsledek snahy o řešení – tedy důsledek vlastní aktivity. Zde se jedná o specifikum příbuzenské NRP, neboť situaci dětí prarodiče aktivně řeší ve spolupráci s OSPOD a náhradní rodinná péče je důsledkem společné snahy nalézt východisko. Prarodiče zde aktivně přebírají spoluzodpovědnost za jednání svých dětí a snaží se minimalizovat důsledky pro vnoučata. Příčiny selhání biologických rodičů typicky souvisí se závislostmi na drogách (častěji) a alkoholu, které jsou sekundárně (skrže související kriminalitu)

¹¹ Primárně proto, že většina dotázaných žen měla v pěstounské péči více dětí a v některých případech byly vůči dalším dětem v jiném vztahu (vzdálenější příbuzní, děti kamarádky).

¹² Věk respondentek zmiňujeme především s ohledem na kumulaci rizik prohlubování sociálních nerovností. Tyto ženy de facto prodlužují životní období intenzivní péče o děti a tím také potenciální handicap v uplatnění na trhu práce až do věku, kdy se jim handicapem stává samotný vysoký věk.

¹³ Část rozhovorů byla uskutečněna u pěstounů doma, průměrná délka rozhovorů byla 45 minut.

obvykle spojeny s tresty odnětí svobody (srov. Sobotková 2010, blíže k důsledkům Fritsch, Burkhead, 1981). Odchody do vězení na jednu stranu znemožňují péči o dítě, na druhou stranu paradoxně pomáhají situaci řešit radikální redefinicí prvků situace: rodič (obvykle matka) je silně motivován (často i přes předchozí nesouhlas a rozpory s prarodiči) na svěření dětí spolupracovat, protože jeho spolupráce výrazně usnadňuje nastartování NRP. V této situaci je většina matek schopna nalézt s prarodiči společnou řeč. Prarodiče i OSPOD mají jednoznačný impuls situaci řešit a evidentní pobyt matky v nápravném zařízení eliminuje potenciální podezření rodiny ze snahy zneužívat dávky péčovské péče. Kontakt pěstounů a biologického rodiče/rodičů je pak kontrolovaný ze strany pěstounů formou návštěv ve vězení.

Méně často, nicméně opakovaně, se vyskytují situace, kdy matka děti opouští ze dne na den útekem (obvykle do zahraničí). V našem výzkumu jde prakticky vždy o děti svobodných matek a otců, častá je také situace, kdy je otec „neznámý“, tedy neuveden v rodném listu. Ačkoliv primárně se při selhání rodičů ujmají vnoučat babičky ze strany matek, najdeme případy, v nichž pěstounskou roli přijímají prarodiče či příbuzní ze strany otce (v našem vzorku to byly čtyři rozhovory z dvaceti). Většinou k tomu dochází po apelu ze strany syna v situaci, kdy oba rodiče nastupují výkon trestu, nebo matka odejde náhle a bez dětí (pravděpodobně) do zahraničí. Okolností, která je téměř vždy přítomna, je nízký věk vstupu do rodičovství (16–17 let není výjimkou). Nízký věk rodičovství je výzkumy z celého světa označován za jeden z nejsilnějších prediktorů nestability partnerství i rizika patologických jevů (Booth, Edwards, 1985; Lehrer, 2008), současně výzkumy poukazují, že jde o součást uzavřeného kruhu, jenž posiluje mezigenerační reprodukci sociálního znevýhodnění či nestability rodiny. Například Nicholas Wolfinger (2005) hovoří o tzv. rozvodovém kruhu (*divorce cycle*), jehož součástí je snaha potomků vymanit se brzy z prostředí rodičovské domácnosti skrze velmi rané partnerské i sexuální vztahy a případné otěhotnění je sice na jednu stranu vnímáno jako nežádoucí, zároveň však ve specifických komunitách propůjčuje status dospělosti.

3.1 Ono to sklouzlo vlastně úplně někam jinam

V předchozí části jsme shrnuli typické situace vedoucí k pěstounství. Nyní se budeme věnovat reakcím potenciálních pěstounů, jejich strategiím a specifickým motivacím pro převzetí dané role. V názorech laické veřejnosti, v mediálních prezentacích a někdy i v odborné literatuře je dominantní obraz pěstounství spojen s rodinami, které se rozhodly pro přijetí dětí, s nimiž nejsou v příbuzenském vztahu (srov. Pešková, 2013; Ovesná, 2018). Zatímco profesionální pěstoun zvolil pěstounství jako svoje povolání mnohem pravděpodobněji na základě předem získaných informací a v jeho rozhodnutí nebyl přítomen tlak okolností, náhradní rodinná péče příbuzných vychází z jiných premis. Ve většině případů je primární motivací akutní řešení krizové situace, která nastala v širší rodině. Je zde tedy dítě, nebo nezřídka spíše více dětí, které potřebují pomoc, a hledá se způsob, jak problém řešit po stránce právní, finanční, organizační. Pokud jde o situaci příbuzných, ocitají se v pozici potenciálních pečovatелů, kteří byli postaveni před nutnost rozhodnutí – jejich jednání tedy bylo reakcí na odebrání či hrozbu odebrání dětí. Konkrétně jde o případy, v nichž OSPOD odebral dítě biologickým rodičům a buď kontaktoval příbuzné s možností svěření do péče, nebo se příbuzní rozhodovali v akutně nastalé situaci, kdy byly děti krátkodobě v zařízení, případně hrozilo umístění v souvislosti s nástupem rodičů k výkonu trestu odnětí svobody. V této situaci obvykle dochází k mobilizaci rodinné solidarity a prarodiče, popřípadě širší rodina z popudu OSPOD spolupracují na převzetí péče o dítě. Ačkoliv o svěření rozhodují úřady a soud, rodič často vnímá volbu jednoduše jako „babička vs. dětský domov“ a babička se tak nepřímou dostává pod tlak, že kdyby na vzniklou situaci nepřítakala a na svěření dítěte do péče nepřistoupila, způsobila by umístění dítěte do institucionální péče.

No tak já jsem k tomu došla tak, že... Můj syn měl poměr s nějakou slečnou nebo spíš paní... Potom, mezitím se rozešli, protože byli ve výkonu trestu, a nakonec se to dítě, co se jí narodilo, jsem si ho musela vzít k sobě, do výchovy. Aby... aby nebyl prostě někde v nějakým ústavu.

Situace v rodinách, kde nastává převzetí péče o dítě příbuzným, nezřídka bývá disharmonická. Symbolický tlak tak mohou na budoucí pečující příbuznou osobu spoluvytvářet samotní biologičtí rodiče dítěte, jak je patrné v předchozím vyprávění. Jindy jsou to postupně vytvořené city k dítěti, které vyrůstá v nevyhovujících podmínkách a poté, co se jeho situace skokově zhorší, například internací biologických rodičů ze sousedství, kdy o děti již budoucí pečující osoba jeví neformální zájem, na základě kterého je již vytvořeno emocionální pouto a budoucí pečovatel vnímá potenciální stěhování dítěte jako další dramatický zásah pro něj:

No, že jim brozilo jako do pěstounské rodiny, ale do jiné, do cizí, což nám taky vadilo. No tak jsme se rozhodli, že jim teda pomůžeme, a že si je vezmeme my zpátky do rodiny, kde se narodily. Aby byly prostě doma.

Důležitým faktorem, jenž formuje podobu cesty k NRP vykonávané příbuznými v sociálně vyloučených lokalitách, je specifická rodičovská (mateřská) a rodinná identita, která je výzkumníky dokládána v romských rodinách, které v sociálně vyloučených lokalitách žijí (Klíčová, Nováková 2004). Pro samotné matky je rodičovství v dané kultuře zdrojem dospělé identity a není vnímáno jako problém ve smyslu komplikace dalších životních plánů do té míry jako v majoritní společnosti (Bittnerová, Moravcová, 2013). Také jejich matky – v kontextu článku pečující babičky – mají téměř všechny zkušenost s relativně brzkým vstupem do rodičovství. Tato sdílená zkušenost je jedním ze zdrojů solidarity, ale i určitého pocitu zodpovědnosti až provinění za fakt, že nepřijetí rodičovské role dcery či syna nedokázaly babičky zabránit. Zároveň je u babiček typický relativně vyšší počet potomků, rozložených do delšího časového období. Nejsou výjimkou rodiny, kde vedle sebe žijí sourozenci v dospělém a kojeneckém věku (například jestliže má matka první dítě v 16–18 letech, v době jeho plnoletosti je jí 34–36 let, což je věk, v němž bez potíží dochází k porodům vyššího pořadí). Tyto demografické charakteristiky znamenají, že děti v náhradní rodinné péči v SVL často jakoby vplynou do řady sourozenců a pro babičky se vlastně jen dále a dále prodlužuje čas intenzivního rodičovství.

Postupně sžívání a proměnu statusu pečujícího dítěte perspektivou babičky přibližuje následující vyprávění:

Mám vnučku, teď je jí šest let, mám ji oficiálně soudně přiručenu od jejich tří roků, nicméně dcera bydlela s námi i s vnučkou. Pak nějak začala, začala hlaprovat, její, její starost o dítě a když se to, když se to... Když už to nebylo únosný pro nás s mužem, my jsme si tu péči představovali jinak, protože sama jsem měla dítě že jo, takže vím asi jak rámcově má vypadat výchova. Tak jsem byla požádat sociální úřad, aby na ni trochu dohlídl, protože dcera se odstěhovala s malou. Takže jsme neměli už jakoby dohled na ni, jsme nevěděli přesně, co se děje, neděje... A tak jsem požádala tady sociální úřad. Paní byla velmi ochotná, vykonala pár návštěv v místě bydliště a naznala, že ta situace je velmi zlá.

Takže Vy jste to iniciovala?

Ano, ano, ano. Já jsem nechtěla... Netušila jsem, že to dojde v podstatě do těch konců, kdy mě nabídnou, že si ji můžu vzít do péče malou, ale tam šlo o víceméně, řeknu... o její zdraví, o její výchovu, o její život. Takže tam už potom nebylo zbyty že jo.

No a Vám rovnou nabídli tu pěstounskou péči, nebo ještě...

Ona mě nabídla právě paní po, já nevím půl roce, kdy jsem za ní chodila se ptát, jak vypadá ten dohled sociálního úřadu nad mou dcerou, tak... Že je to špatný a ona mě potom oslovila sama telefonem, jestli bych neuvažovala o pěstounské, že bych si vzala jakoby vnučku do pěstounské péče. Neměla jsem před tím vůbec tušení, co to obnáší, co to znamená jo. A tak jsme se sešly, ona mi o tom popovídala. Já jsem samozřejmě řekla že ano, protože tam šlo, řeknu o zdraví a život dítěte – malýho, že jo. Přímá příbuzenská péče že jo a pak jsme zkontaktovali dceru její, která kupodivu nebyla vůbec proti, ba naopak jo. Už když bydlela s námi doma, bylo vnučce já nevím, pár měsíců, tak tam náznaky byly, že by, jako jestli si ji nechceme vzít. Já jsem to neposlouchala napřed, tak já říkám – je to tvůj dítě, starej se, chtěla jsi dítě, máš dítě, tak se starej, my ti pomůžeme. No ale ono se to, ono to sklouzlo vlastně úplně někam jinam všechno. Takže nakonec jsme dospěli po spolupráci sociální, sociálního úřadu jsme se dohodli vlastně do té péče.

V tomto vyprávění se opět zrcadlí orientace pečujících babiček na dobrý život dítěte, nezpochybňovanou vnitro-rodinnou solidaritu a nedostatek rozumného procedurálního strážce přijímání dítěte do náhradní rodinné péče. Obecně můžeme říci, že nižší úhrnná vzdělanost, převažování neformální solidarity nad orientací v mimo-rodinných společenských strukturách a ujařmení ženy v mateřské roli, která ji dominantně až výlučně definuje jako dospělou a plnohodnotnou osobu, jsou příznačné pro život v sociálně vyloučených lokalitách. S rozvětvenými rodinami, v nichž děti svěřené do NRP v sociálně vyloučených lokalitách žijí, souvisí, že některé děti oslovují své babičky „mami“ a o svých tetách a strýcích si myslí, že jsou bratři a sestry. Proto také babičky, ale i ostatní pěstounky typicky říkají, že pro ně péče o děti v NRP a vlastní děti nepředstavuje žádný rozdíl. Jejich identita je často spjata se zvládáním péče o relativně velké množství dětí a na péči o dítě, které není biologicky jejich, pohlíží perspektivou správné péče, ne původu dítěte.

4 NRP V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ Z HLEDISKA SYSTÉMU SOCIÁLNÍ PRÁCE

V této kapitole rozebereme to, jak respondenti výzkumu vnímají obvyklé postupy dotýkající se rozhodování OSPOD a podpůrných opatření SPSP pro rodiny vykonávající NRP v nejmenovaném českém městě, ve kterém jsme vykonávali terénní výzkum. Na obecnější rovině tak poukážeme na provázanost praktik a procesních zvyklostí s každodenní praxí náhradní rodinné péče v kontextu příbuzenských vztahů v sociálně vyloučené lokalitě. Rozebereme momenty, ve kterých působí rozhodovací procesy na zájemce o péči netransparentně a nepředvídatelně a kde se jeví, že působí ideologické rámce včetně skryté diskriminace, což se mívá s deklarovanými principy SPSP.

4.1 Potom se člověk stydí o něco žádat

Zřejmě největším praktickým problémem náhradní rodinné péče ve vyloučených lokalitách (ale dá se předpokládat, že je to problémem i mimo ně) je fakt, že tytéž praktiky, tatáž zodpovědnost a totéž úsilí o výchovu spadají u části prarodičů do kategorie pěstounství a u části do kategorie péče jiné osoby¹⁴, přičemž rozdíl mezi životními situacemi je minimální, ale rozdíl mezi finančním zabezpečením, možnostmi sociální práce s rodinou a možnostmi jejího přístupu k různým formám podpory je podstatný. Pečovatelky, s nimiž jsme hovořily, si uvědomovaly širší souvislosti přiznání

¹⁴ Podle Ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí (MPSV, 2017) například v roce 2016 proběhlo 1 295 svěřením dítěte do pěstounské péče blízké či příbuzné osoby (68 % z celku svěřením do PP) a 1 078 svěřením do péče jiné osoby, kterou byla dítěti blízka či příbuzná (83 % z celku svěřením do péče jiné osoby).

pěstounství, reflektovaly jak finanční stránku pěstounství, tak fakt, že se statutem pěstounství se pojí zvýšená péče také o ně samotné, coby pečující osoby.

No, v pěstounské péči je to lepší, proto, protože tam máme více vymožeností, spolupracuje s náma sociální pracovníce, pod kterou chodíme; chodíme se vzdělávat, dvacet hodin se vzděláváme, abysme mohli vychovávat ty děti, jako abysme věděli jak, na který jak můžeme jít.

O tom, zda bude prarodiči dítě svěřeno do péče jiné osoby, nebo do pěstounské péče, rozhodují faktory, jež nejsou samotným respondentkám výzkumu jasné; důvody rozhodnutí jim nejsou známé, nebo neodpovídají podmínkám definovaným v legislativě. Ve městě, kde jsme prováděli výzkum, se navíc k rozdílům mezi příbuznými-pěstouny a příbuznými – jinými osobami přidává fakt, že sociální práci pro oba typy NRP vykonávají rozdílná pracoviště. Běžný výkon sociálně-právní ochrany dětí včetně situace svěřeni do péče jiné osoby vykonávají sociální odbory OSPOD úřadů městských částí, zatímco pěstounství spadá centrálně pod odbor NRP magistrátu města. Téměř všechny respondentky tedy zažily situaci, kdy nastává nutnost jednat s novým pracovníkem, jenž přebírá agendu ve chvíli, kdy se připravuje žádost o svěřeni do pěstounské péče. Z výpovědí vyplývá, že se i při nejlepší vůli nedaří zajistit, aby byly informace poskytované různými sociálními pracovníci totožné či alespoň konzistentní. Spíše naopak: rozdělení agendy mezi dva typy úřadů přináší komplikace, neprůhlednost systému, nízkou úroveň spolupráce mezi různými úřady¹⁵, což v důsledku může narušovat důvěru v sociální pracovníce i v systém jako celek. Skutečně jako souboj mezi úřady, jemuž klient spíše přihlíží, působí zážitek respondentky, která byla u soudu svědkem hlubokých rozporů v práci sociální pracovníce OSPOD a soudce:

No tak ona si; oni si tedy přečetli ten její [pracovnice OSPOD] papír a udělali takhle hlavou, jo? [vrtí hlavou] Mně řekli že, co to je tady toto panebože; že ona tam měla jako napsany; to bylo všechno samý zmatek, jo? Na ňu řvali a říkali: a vstaňte, když s váma mluvíme! Na ňu, jo? [důrazně] A vy ste ju viděla, že toto, viděla ste ju, osobně? Ne. A okamžitě jí; do týdna dáte dítě, jo?

Podobně zkušenost pečující příbuzné, v níž se objevují sociální pracovníce z různých pracovišť, které v jejich očích pracují spíše v rozporu, než aby reprezentovaly transparentní systém. Nejasnou povahu soudních řízení ilustruje i odkaz na sociální pracovníci, která říká: „Zkuste to“ ...

A já znám případy, jsou to romský ženy, nejsou z našeho města a u nich tento zákon na soudě není! A já, jak jsem měla tady ten poslední soud, tak ke mně chodila paní tady z odboru (NRP magistrátu města), co byla vlastně nad pěstounským. A ona byla u mě pro to. Protože paní sociální to ví. A ona už věděla předem, že to budu mít zamítnutý. A já jí říkám: „Tak mi tedy řeknete pravdu, má cenu, aby ten soud byl?“ „Zkuste to!“ A ona už věděla, že mi to nebude povoleno. Že ona mi to osobně neschválí. Paní z OSPODu se s ní ještě dohadovala a ona ji říká, no víte tam je v zákoně, že nesmí mít [exekuce]. Tam není psaný bezdůlnost. Tam je psaný bezúhonnost! Jo? V těch podmínkách. A paní z OSPODu jí říká: „To jsem jí řekla i já, říkám bezúhonnost nemá se slušností nic společného. Bezúhonnost je beztrestnost.“ Jo? No, no a pak jsme šli k soudu druhej den a vona se jí ptala soudkyně jaký má na to názor, protože dost záleží tady na těchto sociálních. Když ona se vyjádří kladně, tak i kladně je rozhodnuto. A ona říká, já nemám

¹⁵ Pracovníci OSPOD při městských částech pracují s rodinami dlouhodobě, nicméně jejich role v rozhodování o svěřeni do pěstounské péče je marginalizovaná. Zde má hlavní váhu vyjádření pracovníků odboru NRP magistrátu města, do jejichž agendy žádosti spadají.

proti paní nic jako jo co se týče výchovy a tady těchto věcí, ale vzhledem k exekuci to nedoporučuju. Takže mi to zamítli, dali mně ju do té výchovy.

Tyto případy poukazují na několik obecnějších problematických aspektů toho, jak se systém aktérům jeví. Prvním je roztržitost agendy, která přináší subjektivní pocit klientů, že záleží na libovůli konkrétních úřednic, že jde o souboj moci a zejména, že zájem dítěte zde nehraje roli. Druhým je vnímaná neprůhlednost a nepředvídatelnost rozhodování, kterou ani samy pracovnice OSPOD nedokážou spolehlivě předvídat či zprostředkovat jednání ostatních aktérů. Naopak vytvářejí zdůvodnění, opírající se o argumenty, o nichž se samotní klienti dozvědí, že jednak nevyplývají ze zákona, jednak nejsou aplikovány v jiných regionech Česka – typickým příkladem je podmínka absence exekuce pro uznání pěstounství.

Většina dětí ve zkoumaných rodinách během svého pobytu v náhradní rodinné péči zažila nejprve epizodu svěřeni do péče jiné osoby a následně svěřeni do pěstounské péče. To z praktického hlediska znamená, že po část jejich života v rodině nebyly náklady na péči o ně pokryty dávkami pěstounské péče. Tento fakt je výsledkem relativně vysokoprahové povahy přístupu k dané formě sociálních služeb. Dávky pěstounské péče nejsou nárokové, o pěstounství se rozhoduje soudně, žádosti většinou nejsou schopny žadatelky samy připravit a část z nich ani nerozumí logice celého procesu. Ačkoliv je pěstounství z odborného hlediska legitimizováno teoriemi¹⁶, jejichž předmětem je primárně vazba mezi dítětem a pečující osobou, systém rozhodování o svěřeni zohledňuje kritéria, jež jsou z tohoto hlediska podružná a vypovídají jen o momentální situaci potenciálních pěstounů, případně reprezentují určitou formu morálních aspektů zásluhovosti dávek. Zároveň je sice z právního hlediska pochopitelné, že během pobytu dítěte může dojít ke změnám rozhodných skutečností, nicméně z hlediska funkčního je obtížně přijatelné, že rozhodování o různých formách NRP včetně finančního zabezpečení dítěte tvoří jeden balík úkonů, o nichž soud ve spolupráci se zainteresovanými aktéry (zejména rodina, OSPOD) rozhodne v nejlepším zájmu dítěte.

Jak již bylo řečeno, formální legitimizací zamítavých rozhodnutí o svěřeni do pěstounské péče jsou v případě města, kde jsme prováděli výzkum, existující exekuce žadatele. Do jaké míry se tato charakteristika pěstounských rodin promítá do jejich schopnosti pečovat o svěřené děti, je velmi diskutabilní¹⁷. Zejména v situaci, kdy chybí individualizovaný přístup ve smyslu rozlišení výše dluhu, aktivity při jeho splácení a podobně. Fakticky však dítě v péči zadlužených prarodičů setrvává, jde jen o přiznání statusu pěstounů pro nárok na dávky pěstounské péče. Je tedy zřejmé, že exekuce žadatelů nejsou problémem z hlediska posouzení nejlepšího zájmu dítěte (dítě je v zadlužené rodině ponecháno), ale spíše odrazem snahy institucí vyhnout se neadresnému plynutí dávek, nebo v horším případě formální legitimizací skrytě diskriminačních mechanismů považujících romské klienty systému za neoprávněné konzumenty dávek. Je na místě zde upozornit, že možnost exekuce se u dávek pěstounské péče vztahuje pouze na odměnu pěstouna, zatímco z příspěvku na úhradu potřeb dítěte nemohou být exekuce strhávány (MPSV, 2018).

Výsledkem je utvoření opozitního postoje, ztráta důvěry a pocit osobní urážky. Přitom je otázkou, do jaké míry jsou právě dávky pěstounské péče vhodným způsobem nekalého obohacování. Jednak je třeba péči o děti fakticky vykonávat, což je kontrolováno na základě dohody o výkonu pěstounské péče. Jednak jsou okolnosti absence rodičů, nebo jejich neschopnosti vykonávat péči

¹⁶ Zejména teorie citové vazby (attachment) vycházející z práce Johna Bowlbyho (Bowlby, 1988), teoriemi socializace a sociální reprodukce (Mead, 1934).

¹⁷ Argumentace exekucemi vytváří paradox: na jednu stranu by exekuce mohly být chápány jako indikace nevhodného prostředí – pak by děti v péči těchto prarodičů neměly setrvávat, na druhou stranu by exekuce mohly být chápány jako výdaje ohrožující životní standard dítěte – pak by měl být každý další příjem zvažován jako přínos. Navíc tato praxe neexistuje celorepublikově, ani není vázaná formálními procedurami, jeví se tedy jako vyústění jakéhosi postojového klimatu na konkrétním úřadě v konkrétním městě, což opět nepřispívá k důvěryhodnosti a transparentnosti systému.

velmi často snadno doložitelné (výkon trestu). Dále je třeba brát v úvahu, že dávky pěstounské péče se započítávají do příjmů domácnosti, takže se v části případů stane, že domácnost ztrácí nárok na jiné dávky a výsledkem může být jen o málo lepší finanční situace.

Naše analýza ukazuje, že dalším důsledkem nejasného přístupu jsou případy, kdy v jedné domácnosti najdeme vedle sebe děti svěřené do pěstounské péče a svěřené do péče jiné osoby. Uvážíme-li, že jde stále o tytéž pečující osoby a tutéž situaci rodiny, a přijmeme-li obecný předpoklad, že v zájmu svěřeného dítěte je, aby jeho pečovatelé měli vyšší míru jistoty finančních příjmů a institucionální opory (zvláště v deprivovaných prostředích) než nižší, je tato situace rozporuplná a nepochopitelná. Stát na jednu stranu garantuje základní standardy – přebírá zodpovědnost za výchovu dítěte v situacích, kdy rodina selhává – chrání ho dohledem OSPOD a intervnuje ve smyslu sociálních politik. Na druhou stranu z velké části ponechává na aktivitě samotných uchazečů o pěstounství – prarodičů, do jaké míry budou schopni zajistit podporu pro dítě v pěstounské péči.

V rozhovorech, které jsme realizovali, se objevují dva velice důležité aspekty, které odráží subjektivní nedostupnost a neprůhlednost systému. Prvním je fakt, že dotazovaní mají ze strany OSPOD NRP pocit aktivního odrazování od snahy získat rozhodnutí o svěřením do pěstounské péče (a jejich výpovědi na reálné příklady takových postupů skutečně odkazují). Druhým a souvisejícím aspektem je emoční důsledek této situace – strach. K vysokoprahové povaze sociální politiky se tedy přidává demotivace ze strany úřadů (pokud samotný úředník používá výraz „zkuste to“, přirovnává systém sociálního zabezpečení k loterii). Výsledkem je strach, který působí iracionálně, nicméně pramení z nejasností: strach nepřijít o děti, o dávky na bydlení apod. S ním je spojena určitá forma paralýzy, která odrazuje od jednání s úřady („radši do toho nebudu vrtat, abych o něco nepřišla“). To dokládá následující vyprávění:

... já to sama nepochopím, protože já jak jsem podávala... k tomu soudu ten návrh, do té pěstounské péče a u soudu jsem na tom trvala, ale i přes to nevím podle čeho oni to tak rozhodli, protože já jsem vůbec nepochopila, o co tam jde, oni ho neřešili, malýho. Oni ho neřešili... Oni řešili moje, problémy, protože než jsem teda vešla, než jsem teda šla... k tomu soudu. Tak paní, která mě měla na starost, tak už čekala, už čekala venku na chodbě. A ona mně řekla, že to mám vzít všechno zpět, protože pokud to nevezmu všechno zpět... tak, že přijdu o sociální dávky, který teď na něho mám a o bydlení.

Životy příbuzných pečujících osob v NRP, jak jsme je poznali z dvaceti vyprávění žen jednoho českého města, obsahují několik stěžejních stresových momentů. Samotná eskalace rodinné situace jako stresující sama o sobě popisována nebývá, jako by život prostě přinášel těžkosti a úkolem matky-pečovatelky o rodinu by bylo se s nimi pro dobro celé rodiny vyrovnávat. Prvním stresujícím momentem je vyslovení možnosti internace dítěte v rodinné nouzi mimo rodinu. Babičky mají tendenci si tuto situaci brát osobně, nebo jsou přímo příbuznými či sociálními pracovníky vyzvány, aby si situaci osobně vzaly, a tak se rozhodují pro to, stát se pečovatelkami¹⁸. Následuje nepřehledná a často ponižující a zastrahující procedura vyjednávání statusu NRP, ve které se ženy, s nimiž jsme hovořily, špatně orientují, působí na ně nahodile a zpětně v nich vyvolává lítost, že se možná nerozhodly zcela fundovaně a ve svém nejlepší zájmu. Samotný každodenní život s dítětem v péči připomíná běžná vyprávění rodiče, který se stará o nezletilé dítě, výjimku tvoří momenty, kdy se zvýznamňuje status pečovatele a s ním spojené speciální povinnosti či limity. V tomto smyslu se jako extrémně stresující jeví moment návratu biologického rodiče do každodenního života dítěte, typicky po ukončení výkonu trestu. Sřet s biologickým rodičem vypravěčky hodnotily jako katalyzátor svých vlastních nefundovaných rozhodnutí, jakoby se zvýraznily systematické nedostatky procesu přidělování dítěte do péče. Návratem biologického rodiče do každodenního života dítěte a konsekvencím na straně pečujících osob se věnuje následující oddíl.

¹⁸ Je dlužno poznamenat, že náš výzkum nic nepraví o těch, které se rozhodnou takovému tlaku čelit a děti si do péče neberou.

4.2 A všichni mají na něco právo

Ačkoliv povinností pěstouna je podporovat vztah s biologickými rodiči, ne vždy je tato role plně pochopena samotnými pěstouny a ne vždy je udržování vztahu funkční. V rámci našeho výzkumu jsme identifikovali několik problematických momentů, které vytvářejí dvojnásobné situace konfliktních zájmů rodičů, pěstounů i dětí:

Proč já jsem je chtěla do té pěstounské péče? Protože je mám jenom v dočasné péči, běžné. Já jsem si myslela, že ta pěstounská péče jak kdyby mně zaručí, že opravdu ty děti u mně zůstanou, bude to moje jak kdyby právo se o ně starat a nebudu se muset s tou maminkou o ně přetahovat. (...) Oni mi řekli, že to tak není. Ale to já jsem fakt nevěděla, já jsem myslela, že ta pěstounská péče má nějakou záruku, že ty děti u mně budou. Že to nebude kdykoliv ona bude chtít a požádá si o ty děti. Přece to takhle to ani nebylo nebo bylo? Přece ty děti, když předtím chodily... (...) Já to nevím, nemám k tomu nějaké informace, že pokud přece jsou nějaký pěstouni tak je to určený, že se o ty děti budou starat! A jako, ta maminka na to měla dost dlouhou dobu! A předtím když se třeba deset let nebude starat. Přece když se deset let nemůže starat a najednou se rozhodne, že bude matka, jaký to bude mít dopad na ty pěstouny a na ty děti? (...) Tady se určuje hlavní práva matky, oni mi říkají: „Ale ona má na to právo.“ A všichni mají na něco právo. To je zajímavý. A kdo potom bere ohledy na ty pěstouny třeba.

U části příbuzenských pěstounů, s nimiž jsme hovořili, je patrné, že prvotní očekávání při žádosti a přijetí statusu pečovatele v NRP odpovídala spíše osvojení. Trvajících práva biologického rodiče, stejně jako určitá míra nejistoty, že může dojít k nečekaným a nežádoucím změnám v právním statusu dětí, nejsou faktory, jež by příbuzenští pěstouni informovaně volili a přijímali. Jsou jednoduše důsledkem strukturálních faktorů, jež vedou k přijetí daného typu náhradní rodinné péče. Je zřejmé, že tato očekávání jsou mylná, protože pěstounská péče je institut, jehož součástí je snaha narovnat vztah s biologickými rodiči a zachovat šanci na návrat. Logika tohoto opatření je pochopitelná – rodiče mají šanci dát svůj život do pořádku a neztratit vazbu na dítě. Funkčnost tohoto aspektu pěstounské péče je však problematická. Mezi respondenty výzkumu se nenašel ani jeden případ, kdy by děti směřovaly zpět k biologickému rodiči, nebo by se alespoň zvyšovala naděje na návrat. V jednom případě po příchodu matky z vězení (a detoxikaci) existovala velká naděje, matka dítěte však půl roku po návratu zemřela. Doplňme-li naše zjištění pohledem na statistiky MPSV, zjistíme, že z 1383 případů ukončení pěstounské péče v roce 2016 bylo 136 (10%) ukončeno návratem dítěte k rodiči a 90% jiným způsobem (nejčastěji nabytím svéprávnosti). V případě péče jiné osoby je z tisíce ukončení v roce 2016 přibližně 17% návratů k rodičům a 83% ostatních forem (nejčastěji svěřeni do jiné formy NRP). Vyšší míru návratů k rodičům eviduje MPSV u pěstounské péče na přechodnou dobu (19%) a relativně nejvíce dětí se vrací k rodičům z nařízené ústavní výchovy (23%; MPSV, 2017).

Tato čísla jistě nejsou argumentem pro tvrzení, že snaha zachovat naději návratu k rodičům je přeceňovaná, na druhé straně však náš výzkum ukazuje, že způsobuje nejistotu a komplikuje běžný život pěstounům. Institut pěstounské péče má v sobě zakotven apriorní předpoklad, že kontakt s biologickou rodinou je žádoucí, a stanovuje povinnost pěstouna tyto vazby rozvíjet a posilovat. Pěstoun musí umožnit biologickému rodiči kontakt a samozřejmě biologickému rodiči zůstává právo rozhodovat o dítěti. Tyto fakty mnoha pěstounům komplikují život a zároveň se postupně po novelizaci v roce 2013 ozývají hlasy odborníků, které upozorňují, že vztah k biologickým rodičům by neměl být řešen automatickým a plošným předpokladem žádoucího styku, ale více individuálně podle povahy vztahu s biologickým rodičem (Barvíková, 2015; Moštková, Sobotková, 2016). Z psychologického hlediska lze dodat, že sporadický styk s biologickými rodiči, kteří mnohdy opakovaně vytvářejí v dětech falešné naděje, působí mnohdy spíše destabilizujícím vlivem.

V krajní míře to vyjadřuje názor respondentky, která na otázku, co by doporučila lidem, kteří se rozhodují pro pěstounskou péči, odpovídá radikálně:

*Tak pokud se rozhodne, že vzít si to dítě, tak jako určitě bych mu doporučila to, aby si hnedka zjistil, jaký to má rodiče, a aby dal zákaz, aby se nevidali, protože ta starost je větší. Jako **tohle mně dává víc zabrat než ty děti, jo**. Protože jak říkám, s děckama nemám problémy, oni se snaží, jsou spokojení, takže tam ani není pak, kde by se našel ten problém. **Já teďka řeším jenom tu matku**, takže určitě bych jim poradila, aby prostě si zařídili to, aby měli ten zákaz styku rodičů, protože ti pak dělají peklo. Že navádí ty děti, že. Pro ty děti je to těžký, protože oni si řeknou, u tety su spokojenej, všechno mám, jo; jezdím všude a všechno. Ale tohle je přece mamka, že. Tak mamka, když mi řekne, že pojedou do New Yorku, tak jí budu věřit. Jenomže on ví, jo; pořád mu říkám: ty seš strašně... nemůžeš věřit mámě, že tě vezme do New Yorku, když ona nemá ani korunu!*

5 DISKUSE A ZÁVĚR

Bez ohledu na lokalitu i etnicitu je patrné, že nižší sociální status znamená větší riziko narušení rodinných vazeb a zároveň problematická rodina původu vybavuje potomky mizivými předpoklady pro sociální mobilitu. Během porevolučního vývoje se v České republice bohužel podařilo tyto bludné kruhy souvislostí spíše posílit než rozetnout. Postupná liberalizace, z níž převážná část populace těžila, má svoje oběti, v jejichž osudech se kumulují důsledky strukturální nezaměstnanosti, nízkých vzdělanostních šancí i aspirací, deregulace trhu s bydlením, privatizace a nedostatečná regulace úvěrového i exekučního podnikání.

Proto příbuzenská náhradní péče představuje nejen specifickou variantu zabezpečení dětí, ale také musí být vnímána jako důležitá součást boje proti chudobě, sociálnímu vyloučení a jejich mezigenerační reprodukci. Specificky ve vyloučených lokalitách je tato forma náhradní rodinné péče možností, jak udržet děti v rodině, kde jedna generace selhává. O to významnější pak je provázení pěstounů, jež pomáhá neopakovat nevhodné výchovné vzorce. Tyto mechanismy se zviditelňují v kontextu sociálně vyloučených lokalit, nicméně v různé míře a kombinaci jsou u příbuzenské náhradní rodinné péče přítomny obecně. V analýze založené na kvalitativním empirickém výzkumu jsme představili subjektivní pohledy pečujících příbuzných. V úvodu textu jsme si jako cíl vytkli systematické prozkoumání paradoxů systému náhradní rodinné péče v kontextu příbuzenství a sociálně vyloučených lokalit, proto shrnutí základních závěrů našeho výzkumu nabízíme ve formě vymezení několika základních paradoxů, jež nám kvalitativní materiál pomohl zviditelnit a konceptualizovat:

Paradox „zneužívání dávek“ pro úsporu státních prostředků: Strukturální problém je připisován individuálním aktérům. S těmito mechanismy se často setkáváme obecně, konkrétní podoba u pěstounství je následující: Pěstounství má v očích veřejnosti velmi rozporuplné konotace. Mýtus pěstounství jako výnosné výdělečné činnosti komplikuje život i pěstounům ve vyloučených lokalitách. Tím více, že se s nimi pojí představa o notorickém zneužívání sociálních dávek a dávky pěstounské péče jsou pak v tomto pohledu jen další způsob, jak bezpečně přijít k penězům. Příbuzenství v tomto ohledu nepomáhá, ale spíše situaci komplikuje, neboť samotná legislativní úprava i praxe úřadů nedává jednoznačnou odpověď na otázku, zda péče příbuzných spadá do kategorie služby, jejímž výkonem pěstoun fakticky odlehčuje státu (institucionální péče je dražší), nebo do kategorie morální povinnosti v rámci rodinné solidarity, kterou příbuzný má vykonávat na své náklady.

Paradox intenzivnější práce s méně rizikovými aktéry: Známé, mnohokrát prozkoumané a velmi zřetelné riziko příbuzenské náhradní rodinné péče, jímž je opakování nevhodných vzorců výchovy, není v institutu péče jiné osoby NRP nijak důsledně podchyceno. Ačkoliv z hlediska žadatelů jsou nejpodstatnějším přínosem pěstounství dávky, které pomohou zlepšit obtížnou situaci rodin, z hlediska sociálních politik je klíčovým nástrojem dohoda o výkonu pěstounské péče a provázení

rodin s ní spojené, což si některé pečující osoby uvědomují. Jestliže jde o nástroje proti reprodukci sociálního vyloučení, mělo by být zájmem státu pokrýt co nejvíce děti v náhradní rodinné péči intenzivním provázením, a z výše uvedeného důvodu právě tam, kde péči vykonávají prarodiče, neboť právě tam je riziko reprodukce nevhodných výchovných vzorců z principu významné.

Paradox naplňování nejlepšího zájmu dítěte odmítnutím dotovat nevhodné pečovatele: Rozhodování o formě náhradní rodinné péče (prakticky o přiznání dávek pěstounské péče) je rámováno charakteristikami uchazečů o pěstounství. Titiž lidé, kteří nebyli shledáni způsobilí pro výkon pěstounské péče, však fakticky o dané děti pečují v institutu péče jiné osoby. Mechanismy rozhodování, jejichž funkcí je fakticky rozdělovat státní prostředky bez zbytečného plýtvání jsou tedy legitimizovány odlišnou rétorikou – zájmy dětí. Zdá se také, že aktérům SPSP mohou chybět interkulturní kompetence při výkonu povolání (Lukešová, 2015).

Paradox čekání na rodiče, kteří se nevrací: Obecný předpoklad o vhodnosti udržovat a posilovat vztah s biologickým(i) rodičem (rodiči) je třeba revidovat a individualizovat. Nezřídká zásadně komplikuje situaci pečovateli a je často spíše kontraproduktivní pro dítě (falešné naděje, stále se nenaplnující sliby, rozpolcený přístup k nejbližším příbuzným – socializace v neustále prodlužovaném provizoriu). Taktéž praktická stránka rozhodovacích pravomocí není doručená – pečující osoby se potýkají s problémy od běžných úkonů spjatých se školní docházkou, lékařskými službami, až po možnost vycestovat s dítětem na zahraniční dovolenou (Martinek 2018). Legislativní úprava, jež vychází z ideje zachování co největší šance rodiče na návrat do rodičovské role, naráží na reálná data naznačující, že devět z deseti dětí v pěstounské péči zůstává bez návratu k rodiči.

Domníváme se, že spojujícím prvkem naznačených paradoxů je zejména paralelní existence institutu pěstounství a péče jiné osoby. Hlavní závěr našeho výzkumu lze proto shrnout v následujících řádcích: Rozhodování o svěření do pěstounské péče je pro dotčené netransparentní a nepředvídatelné, vytváří nerovnosti a demotivuje. Nejsou výjimkou situace, kdy v jedné rodině žijí děti v pěstounské péči i děti svěřené do péče jiné osoby, a situace, v nichž totéž dítě zažívá dlouhé epizody, kdy je téměř pečovateli svěřeno do péče jiné osoby a posléze teprve do pěstounství. Pěstounská péče je v současnosti jediným institutem, jenž umožňuje náhradním rodinám finanční zajištění náročné a neplánované péče o svěřené děti. Jestliže stát směřuje od institucionální péče k péči v náhradních rodinách, musí také sociální politiky počítat s faktem, že u podstatné části odebraných dětí budou o získání péče usilovat jejich příbuzní. Tento fenomén je žádoucí, neboť umožňuje zachovávat přirozené vazby dítěte a z výzkumů realizovaných v zahraničí plyne, že při dostatečném provázení rodin převažují pozitivita nad negativy (Hayslip, Kaminski, 2005; Courtney, Iwaniec, 2009; Vecchiato, Canali, 2013). V rozporu s těmito předpoklady je však poměrně nespécifická a nízká pozornost věnována problematice příbuzenského pěstounství a zejména kumulace příbuzenské náhradní rodinné péče v institutu svěření do péče jiné osoby, jenž nezakládá nárok na dávky pěstounské péče, a tak se z něj prakticky stává rezervoár příbuzných, kteří mají na starost dítě bez finančního zajištění (Moštková, Sobotková, 2016).

Institut svěření do péče jiné osoby je v systémovém pohledu kontraproduktivní: prakticky funguje jako jednodušší varianta pěstounství aplikovaná v případech prarodičů, u nichž je nižší šance pěstounství docílit. Tato praxe je z hlediska boje proti sociální reprodukci vyloučení disfunkční, neboť vede ke kumulaci znevýhodnění – rodiny, které jsou problematické, nedosáhnou nejen na pěstounské dávky, ale ani nejsou zařazeny do intenzivnějších programů vzdělávání a provázení, jež nabízí alespoň minimální šanci narušit reprodukci znevýhodnění. Přitom děti fakticky v péči daných rodin vyrůstají. Jestliže zájem dítěte je při rozhodování o pěstounské péči primárním kritériem, je dualita mezi svěřováním do péče jiné osoby a do pěstounské péče neobhájitelná, proto se domníváme, že by měla být podoba institutu péče jiné osoby přehodnocena, a to zvláště s ohledem na procesní a legislativní zázemí pěstounské péče vykonávané příbuznými osobami. Dále se z výsledku našeho výzkumu jeví jako vhodné věnovat více pozornosti komunikaci s potenciálními příbuznými pečujícími osobami tak, aby na ně nebyl vytvářen implicitní morální nátlak o dítě pečovat vyplývající se zákonné povinnosti o dítě se postarat (starost může vypadat i tak, že babička

rozhodne, že dítě bude v NRP u nepřibuzné osoby, ale bude se s ním nadále pravidelně stykat). Pokud se příbuzná osoba rozhodne dítě do péče převzít, bylo by na místě opakovaně a s ohledem na vzdělanostní zázemí této osoby vysvětlit, v čem spočívají jednotlivé možné režimy péče, na co jimi vzniká nárok a s čím naopak daný status nesouvisí (typicky se jedná o zaměňování pečovatelsví a osvojení). V neposlední řadě se nám jeví jako efektivní opatření s potenciálně výrazným úlevovým vlivem na pečující osoby využití mediálních služeb v kontaktu s biologickými rodiči dětí svěřených do péče (Kolektiv 2018: 228). V našem výzkumu jsme se s takovou situací nesetkali, z vyjádření vypravěček je však patrné, že se jedná o potenciálně velmi zátěžové situace, které svým průběhem nabourávají integritu vlastního rozhodnutí vzít si dítě do péče, a tím nezvládnuté konflikty v této oblasti de facto ohrožují samotnou náhradní rodinnou péči.

POUŽITÉ ZDROJE

- Agentura pro sociální začleňování* [online]. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/>
- AVELLAR S., SMOCK P. 2005. The Economic Consequences of the Dissolution of Cohabiting Unions. *Journal of Marriage and Family*, 67(2), 315–327.
- BARVÍKOVÁ, J. 2015. Anketa k pěstounské péči. *Fórum sociální politiky*, 9(5), 26–28.
- BITTNEROVÁ, D., DOUBEK, D., LEVÍNSKÁ, M. 2013. Socializace dítěte ve vyloučené lokalitě: Schéma DĚTI SI DĚLAJÍ, CO CHTĚJÍ. *Lidé města / Urban People*, 15(1), 3–25.
- BITTNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M. (Eds.). 2013. *Etnické komunity. Romové*. Praha: FHS UK.
- BOOTH, A., EDWARDS, J. N. 1985. Age at Marriage and Marital Instability. *Journal of Marriage and the Family*, 47(1), 67–75.
- BOWLBY, J. 1988. *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books.
- BUBLEOVÁ, V. et al. 2011. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- COURTNEY, M. E., IWANIEC, D. 2009. *Residential Care of Children: Comparative Perspectives*. New York: Oxford University Press.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2017. *Vybrané údaje o sociálním zabezpečení 2016*. [online] Praha: ČSÚ. Český statistický úřad [online]. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vybrane-udaje-o-socialnim-zabezpeceni-2016>
- FATKOVÁ, G. 2013. Limity antropologie dětství: Případ „dětství“ v sociálně vyloučené lokalitě. *Lidé města: Urban People*, 15(1), 27–47.
- FRITSCH, T. A., BÜRKHEAD, J. D. 1981. Behavioral Reactions of Children to Parental Absence Due to Imprisonment. *Family Relations*, 30(1), 83–88.
- GAC, S. R. O. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC, s. r. o.
- GAC, S. R. O. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC, s. r. o.
- GIBBS, P., MÜLLER, U. 2000. Kinship Foster Care Moving to the Mainstream: Controversy, Policy, and Outcomes. *Adoption Quarterly*, 4(2), 57–87.
- GIDDENS, A. 1999. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- HAYSLIP, B., KAMINSKI, P. L. 2005. Grandparents Raising Their Grandchildren: A Review of the Literature and Suggestions for Practice. *The Gerontologist*, 45(2), 262–269.
- HÄRKÖNEN, J., BERNARDI, F., BOERTIEN, D. 2017. Family Dynamics and Child Outcomes: An Overview of Research and Open Questions. *European Journal of Population*, 33(2), 163–184.
- JAKOUBEK, M. 2006. Přemýšlení (rethinking) Romů. In: HIRT, T., JAKOUBEK, M. (Eds.). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 322–400.

- KAŠPAROVÁ, I., RIPKA, Š., SIDIROPULU JANKŮ, K. 2008. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality*. Praha: Úřad vlády ČR, Brno: FSS MU.
- KLÍČOVÁ, K., NOVÁKOVÁ T. 2004. Family Behaviour in Socially Excluded Roma Communities. In: MAREŠ, P. et al. *Society, Reproduction and Contemporary Challenges*. Brno: Barrister & Principal publishing, 130–148.
- KOLEKTIV, 2018. *Dobry pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR.
- LEHRER, E. L. 2008. Age at Marriage and Marital Instability: Revisiting the BeckerLandes-Michael hypothesis. *Journal of Population Economics*, 21(2): 463–484.
- LIETZ, C. A., JULIEN-CHINN, F. J., GEIGER, J. M., HAYES PIEL, M. 2016. Cultivating Resilience in Families Who Foster: Understanding How Families Cope and Adapt Over Time. *Family Process*, 55(4), 660–672.
- LUKEŠOVÁ, M. 2015. Interkulturní kompetence jako faktor kulturně kompetentní praxe v sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(1), 96–108.
- MAREŠ, P. 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, 36(3), 285–297.
- MARTINEK, J. 2018. *Raději řeknou, že na kroužky nemají, než se soudit* [online]. Praha: Borgis, a. s. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/486924-radeji-reknou-ze-na-krouzky-nemaji-nez-se-soudit.html>
- McLANAHAN, S., PERCHESKI, C. 2008. Family Structure and the Reproduction of Inequalities. *Annual Review of Sociology*, 34, 257–276.
- MEAD, G. H. 1934. *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- MOŠTKOVÁ, Š., SOBOTKOVÁ, I. 2016. Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče. *E-psychologie elektronický časopis ČMPS*, 10(4), 47–64.
- MPSV. 2018. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. Praha: MPSV. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>
- MPSV. 2017. *Roční vykaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2016* [online]. Praha: MPSV. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/davky-pestounske-pece.html>
- OVESNÁ, K. 2018. *Mediální obraz pěstounské péče v audiovizuálních médiích*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Dita Palašáková.
- DLOUHÁ, P. 2018. *2018: Vyšší odměny pro pěstouny i příspěvek na svěřené dítě* [online]. Praha: Partners media, s. r. o. [2. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/davky-pestounske-pece/326223-2018-vyssi-odmeny-pro-pestouny-i-prispevek-na-sverene-dite>
- PEŠKOVÁ, L. 2013. *Mediální obraz transformace systému péče o ohrožené děti*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií.
- SIDIROPULU JANKŮ, K. 2015. Researching with Respect, Remembering with Dignity: Day after Day. In: NEDBÁLKOVÁ, K., SIDIROPULU JANKŮ, K. *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: CDK, Sociology Series, 75–98.
- SIDIROPULU JANKŮ, K. 2014. O Leperiben. Partnerství, etnizace a orientalismus v aplikovaném výzkumu. *Biograf*, 59(2), 3–32.
- SIDIROPULU JANKŮ, K. 2013. Krajina vzpomínek. „Kdo kreslí mapu brněnského Bronxu“. *Sociální studia*, 15(4), 57–78.
- SOBOTKOVÁ, I. 2010. Biologické rodiny dětí, které jsou navrhovány do náhradní rodinné péče. *E-psychologie elektronický časopis ČMPS*, 4(1), 51–57.
- SOCIÁLNÍ PRÁCE. 2015. Transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny. Supplement. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(2).
- SOCIO FACTOR. 2018. *Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti* [online]. Praha: MPSV. [2. 1. 2019]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/21721/optimalizace_rizeni.pdf

- SÝKORA, L. (Ed.). 2010. *Rezidenční segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky.
- ŠMAJDOVÁ BÚŠOVÁ, K., KUČERA, M. 2015. *Profesionální rodičovství: etnografická studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- TRNKOVÁ, L. 2018. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer.
- VAVREČKOVÁ, V., TICHÁ, M. ONDRUŠOVÁ, Z. 2017. Substitute Child Care as a Current Problem of Social Care in the Czech Republic. *Danube: Law Economics and Social Issues Review*, 8(4), 237–248.
- VECCHIATO, T., CANALI, C. 2013. *Foster Care In Europe: What Do We Know About Outcomes And Evidence?* Padova: Fondazione Zancan.
- WOLFINGER, N. H. 2005. *Understanding the Divorce Cycle. Children of Divorce in Their Own Marriages*. New York: Cambridge University Press.

Copyright of Czech & Slovak Social Work / Sociální Práce / Sociálna Práca is the property of Czech & Slovak Social Work and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.